

Samma fenomen lyser dock, på det stora hela, med sin frånvaro i Gamla testamentet. Det är tydligt att de nytestamentliga författarna förutsätter en judisk värld som inte är återspeglad i Gamla testamentet. Det senare ger oss endast ett begränsat tvärsnitt av de texter som lästes och influerade den teologiska diskursen kring vår tideräknings början. För att förstå Nya testamentets texter måste dessa läsas, inte bara mot sin gammaltestamentliga bakgrund, utan också i ljuset av andra templets judendom och de spår – såväl litterära som arkeologiska – som den lämnat för eftervärlden. *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism* erbjuder en tillförlitlig och lättillgänglig introduktion till just detta material

Mitt helhetsintryck av verket är alltså mycket positivt. Det ger en bred, men likväl initierad, introduktion till andra templets judendom. Samlingen av hundratals experter från världen över borgar för kvalitet och att de enskilda uppslagen är *à jour* med det aktuella forskningsläget. Uppslagen är överlag välskrivna och bibliografierna hjälper den intresserade att gräva djupare.

Som nytestamentlig exeget finner jag också det vara en principiell förtjänst att uppslagsverket även inkluderar de nytestamentliga texterna, och på så sätt framhåller dessa som en integrerad del av och ett uttryck för andra templets judendom.

Priset – cirka 2 500 kr. i butik – kan göra det svårt för privatpersoner att införskaffa verket, men det hör definitivt hemma på hyllan i varje teologiskt bibliotek värt namnet.

Tobias Ålöw
FD, Göteborg

DOI: 10.51619/stk.v97i1.22519

**Francis Jonbäck. *Meningsfullt liv*.
Stockholm: Dialogos. 2020. 104 s.**

Två år efter skriften *Meningslöst lidande* om ondskans problem publicerar teologie doktor Francis Jonbäck sin uppföljare *Meningsfullt liv* i vilken han ställer frågan om Guds

existens är nödvändig för att vi ska kunna leva ett meningsfullt liv. I likhet med *Meningslöst lidande* är *Meningsfullt liv* skriven utifrån den anglosaxiska, analytiska religionsfilosofins perspektiv.

Boken inleds med två korta beskrivningar av en nyfödd flicka som dör i cancer och en pojke som dör på flykt undan krig och terror. Sådana berättelser kan kallas för meningslöst lidande och skulle kunna få en människa att tvivla på Guds existens. I respons ger Jonbäck uttryck för att om Gud finns så finns det likväl hopp om att lidande och ondska kan övervinnas och att det goda slutligen segrar. Detta leder honom till bokens huvudsyfte, som är att utvärdera argument för att Guds existens är nödvändig för ett meningsfullt liv. För att närma sig denna fråga beskriver Jonbäck inledningsvis två ateistiska positioner och dess förhållande till ett meningsfullt liv. Den ena positionen kallar han för *den negativa ateisten* och den andra för *den positiva ateisten*. Som exempel på negativa ateister tar Jonbäck upp Friedrich Nietzsche (1844–1900) och Albert Camus (1913–1960). Både Nietzsche och Camus förnekar Guds existens och hamnar i slutsatsen att livet är meningslöst utifrån argumentet att om livet är meningsfullt så existerar Gud och om Gud inte existerar, såsom ateisten tror, så måste livet vara meningslöst. Jonbäck presenterar kort hur dessa negativa ateister hanterar frånvaron av objektiv mening och vänder sig sedan till de positiva ateisterna. En positiv ateist menar Jonbäck kan ändå finna livet meningsfullt vilket leder honom till att omformulera den negativa ateistens argument till det han kallar för *meningsfullhetsargumentet* och som kanske leder till att ateisten likväl borde eller skulle kunna tro på Gud: (1) Livet är meningsfullt, (2) om livet är meningsfullt existerar Gud, (3) Gud existerar. I både meningsfullhetsargumentet och Nietzsches och Camus argument spelar premiss 2 en central roll. Jonbäck introducerar sedan ytterligare en ateistisk position: protestateisten, som argumenterar mot premiss 2 av främst moraliska skäl. De två följande

kapitlen ägnar Jonbäck åt att undersöka om denna premis ”om livet är meningsfullt så existerar Gud” är godtagbar utifrån protestateistens och den positiva ateistens synvinkel eller inte. Den negativa ateisten lämnar han därhän.

Med hänvisning till Fjodor Dostojevskis (1821–1881) *Bröderna Karamazov*, filosofer som bland annat David Elliott och Thomas Nagel samt utifrån protestateistens perspektiv tar Jonbäck i andra kapitlet upp tre skäl emot premis 2 – ”om livet är meningsfullt så existerar Gud”. Nämligen *oacceptabel moral-skälet*, *auktoritetsskälet* och *integritetsskälet*. I det första skälet menar Jonbäck att Gud verkar använda mänskligt lidande som ett medel för att nå ett högre mål, vilket kan anses vara omoraliskt. I det andra verkar Guds auktoritet inskränka vår autonomi och kan upplevas som nedlåtande. Och i det tredje skälet inskränker Guds allvetande människans integritet. Jonbäck sammanfattar detta med att formulera ett argument mot premis 2: ”Livet kan inte vara meningsfullt om det existerar en omoralisk och nedlåtande person som bestämmer vårt syfte och öde och som känner till precis allt om oss” (s. 35). Jonbäck utvärderar de ovan nämnda skälen och menar för det första att Gud tillåter onda handlingar för att de i slutet är nödvändiga för ett större gott för de som lider. För det andra poängterar han att Gud har givit oss frihet att välja i våra liv och att det därför är svårt att se Gud som nedlåtande, auktoritär eller inskränkande. För det tredje bör integritetsskälet vara så starkt att vi skulle vara beredda att välja bort det positiva i relationen med Gud. Jonbäck bedömer alltså att inget av dessa skäl håller för att tillbakavisa argumentet att om livet är meningsfullt så existerar Gud.

I det tredje kapitlet diskuteras tre möjliga invändningar mot premis 2 utifrån den positiva ateistens synvinkel. Återigen hänvisar Jonbäck till ett antal filosofer, såsom Platon (428–348 f.v.t.), Charles Taylor och Peter Singer. Invändningarna utgörs av *inget unikt-argumentet*, *godtycklighetsargumentet* och *andra-möjligheter-argumentet*.

Det första argumentet bygger på att allt som en människa kan finna i en relation till Gud också kan finnas i andra relationer. Det andra argumentet utgår ifrån att det kan finnas något godtyckligt i att en relation till Gud blir värdefull genom Guds vilja och syften. Det tredje argumentet tar upp att det skulle kunna finnas andra alternativ än en relation till Gud som gör livet meningsfullt. Jonbäck utvärderar dessa argument och menar att det kan finnas relationer som gör livet meningsfullt men att relationen till Gud ger särskild mening. Vidare resonerar han att Guds natur inte behöver anses vara godtyckligt god så som det förutsätts i det andra argumentet. Slutligen diskuterar han tre exempel på hur en människas liv kan ges mening som inte bygger på Guds existens. Jonbäck drar slutsatsen att dessa argument i princip håller. Livet skulle kunna ges mening även om Guds existens inte förutsätts. Däremot poängterar han att även om han bedömer *inget unikt-argumentet* som starkast så borde en relation med en perfekt och kärleksfull Gud ge ett extra meningsfullt liv.

I den avslutande delen sammanfattar Jonbäck sitt resonemang om att Gud är nödvändig för ett meningsfullt liv. Han lyfter återigen fram att livet mycket väl kan vara meningsfullt även om Gud inte existerar. Men han antyder också med hänvisning till Yujin Nagasawa att det finns ett ”lidandets problem för ateister” som innebär att det kan vara svårt att ha ett existentiellt hopp eftersom vår existens bland annat bygger på det lidande som har uppstått i evolutionsprocessen som har lett fram till vår existens. Här anser Jonbäck att trots att man ger uttryck för att vara en existentiell optimist så verkar det finnas större anledning för en troende än för en ateist att vara existentiellt optimistisk. Jonbäck ställer sig tveksam till att ateisten verkligen kan vara existentiellt optimistisk, men ateisten kan likväl ha existentiellt hopp och hoppas på Guds existens.

Jonbäck lyckas väl med att beskriva relationen mellan Guds existens och ett meningsfullt liv från ett analytiskt filosofiskt

perspektiv och boken kan rekommenderas till läsaren som är intresserad av religionsfilosofiska resonemang om lidande och livets mening i förhållande till frågan om Guds existens. Boken är pedagogiskt upplagd, välstrukturerad och lättläst även för någon som inte är analytisk filosof. Argumenten sammanfattas och repeteras så att även den oinvigde kan följa dem. En möjlig svaghet är att Jonbäck i sin respons på protestateistens och den positiva ateistens argument och i sin diskussion om existentiellt hopp och optimism ofta hänvisar till Guds existens. Detta kan ge intrycket av att boken i första hand vänder sig till troende. Likväl så har även ateisten utbyte av Jonbäckens analys, dels för att analysen belyser svagheter i de ateistiska argument som framförs och därmed indirekt ger uppslag till hur dessa skulle kunna stärkas och dels för att Jonbäck bejakar att det är möjligt att finna argument för ett meningsfullt liv utan att hänvisa till Guds existens. I sin avslutning om existentiellt hopp väcker Jonbäck nyfikenheten hos läsaren om vad som kommer att bli nästa steg i hans forskning om sekulär och religiös agnosticizm.

Oliver Li
TD, Uppsala

DOI: 10.51619/stk.v97i1.22520

Lovisa Nyman. *Det konstruktiva beroendet: Feministisk teologi i ett individualistiskt samhälle*. Lund: Lunds universitet. 2020. 326 s.

Denna avhandling rör sig i spänningsfältet mellan den gängse svenska synen på människan som *individ* och som *person*. Ska feministteologin utgå från antagandet att människan är mest fri när hon inte står i relation till andra och kan agera självständigt utan hänsyn till andras påverkan och förväntan? Och att människan därför borde befrias från alla former av inskränkande och beroendeframkallande relationer? Eller ska feministteologin anse människans komplexa relationer som grundläggande för hennes liv

och lycka och därför koncentrera sig främst på en diskussion om vilka relationer som är befriande eller förtryckande? Det är viktigt att bestämma sig för var man börjar en diskussion om människans relationalitet.

Nymans avhandling kritiserar både den ”normala” svenska antropologin samt feministteologernas ofta okritiska samtycke med den typiskt svenska statsindividualistiska orienteringen. Hon försvarar tesen att människan är en varelse som står i fundamentala beroendeförhållanden. På så sätt öppnar Nyman en reflexionshorisont för en teologisk tolkning av människans plats i universum och av människans relationer till andra människor, till Gud, till skapelseprocessen och till det egna framväxande och mysteriösa jaget.

Inte alla relationer är dock befriande. Därför vill avhandlingen undersöka båda de destruktiva och de konstruktiva relationernas potential ur en hermeneutisk och en narrativ synvinkel. Emancipation från underordning utifrån kön, klass, etnicitet, funktion, sexualitet, religion och så vidare måste alltid även inbegripa existentiella och andliga dimensioner utöver det kroppsliga beroendet.

Nyman väljer att diskutera dualismkritik, liberalismkritik, kärlek och relationalitet och olika frigörelsestrategier i dialog med tre inflytelserika samtida feministteologiska projekt: Catherine Keller, Sarah Coakley och Lisa Isherwood som är intresserade av och reflekterar över människans beroendeläge, om än på olika sätt. Keller arbetar inom den amerikanska processteologin, Coakley söker inspiration främst från den platonskt dominerade engelska patristiska teologin för att bemöta dagens teologiska utmaningar och Isherwood ställer kroppen och dess befrielse i centrum för en aktivistisk queer teologi.

En konstruktiv kritik av liberalismbegrepp och dess skiftande contextualitet samt ett klargörande av skillnaden mellan liberal teologi och teologisk liberalism är krävande men nödvändig för att förstå i vilken grad människan kan anses vara fri *från* förtryck och *för* frigörande relationer. Dessutom